

Μνήμων

Τόμ. 27 (2005)

Παναγιώτης Κόκκας, Γιόρκα Νικολάου,
"Θησαυροί" νεωτέρων χρόνων του Νομισματικού
Μουσείου (15ος-20ός αι.)

ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ

doi: [10.12681/mnimon.824](https://doi.org/10.12681/mnimon.824)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΙΑΤΑ Ε. Δ. (2005). Παναγιώτης Κόκκας, Γιόρκα Νικολάου, "Θησαυροί" νεωτέρων χρόνων του Νομισματικού Μουσείου (15ος-20ός αι.). *Μνήμων*, 27, 301-306. <https://doi.org/10.12681/mnimon.824>

Βιβλιοκρισίες

Παναγιώτης Κόκκας, Γιόρκα Νικολάου, «Θησαυροί» νεώτερων χρόνων του Νομισματικού Μουσείου (15ος-20ός αι.), Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2005, 364 σ.

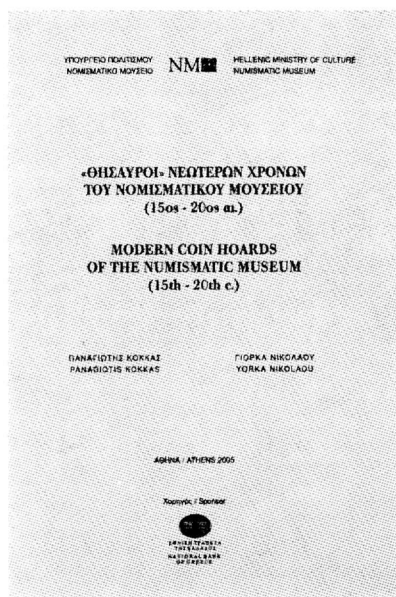
Στην πληθώρα των βιβλιοπαρουσιάσεων, που στις μέρες μας έχει γίνει κάτι σαν μόδα (δηλαδή ανάγκη διαφημιστική), η παρουσίαση ενός βιβλίου-εργαλείου, ενός καταλόγου, και μάλιστα καταλόγου όχι κάποιας αρχαιολογικής συλλογής αλλά μιας νομισματικής συλλογής, είναι κάτι αρκετά ασυνήθιστο, αν όχι εντελώς εξαιρετικό.

Και όμως, απόψε είμαστε εδώ για να γνωρίσουμε και να μιλήσουμε, όχι να διαφημίσουμε —μια και το συγκεκριμένο βιβλίο δεν ανήκει σ' εκείνα που εξαρτώνται αποκλειστικά από τα δίκτυα της βιβλιαγοράς για να προωθηθεί και να φτάσει στο εξειδικευμένο και για τούτο περιορισμένο αναγνωστικό κοινό—, να μιλήσουμε λοιπόν, για το Σύνταγμα, το corpus των «θησαυρών» των νεώτερων χρόνων του Νομισματικού Μουσείου από το πρώτο μισό του 15ου αιώνα έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού.

Το βιβλίο είναι μια επιβλητική, καλαίσθητη έκδοση του Νομισματικού Μουσείου σε ελληνική και αγγλική γλώσσα, που πραγματοποιήθηκε με την οικονομική ενίσχυση της Εθνικής Τράπεζας, και είδε το φως της δημοσιότητας στις αρχές του φθινοπώρου του 2005. Δομημένο στη λογική του corpus των βυζαντινών θησαυρών του ίδιου Μουσείου, που κυκλοφόρησε το 2002, αποτελεί ως προς το περιεχόμενο τη συνέχεια εκείνου, ενώ στη μορφή πολύ απέχει, καθώς εμφανίζεται ως το καλοφτιαγμένο, ευτραφές αδελφί του μινιόν συντάγματος των βυζαντινών νομισμάτων· όμως,

παρά το ογκώδες, το βιβλίο είναι εντέλει λειτουργικό, φιλικό στο χρήστη.

Μόχθος πολλών ετών και πολλών προσώπων —οι συντελεστές όλοι μνημονεύονται στην οικεία θέση στην αρχή του έργου— η έκδοση οδηγήθηκε μεθοδικά στο τελικό αποτέλεσμα κάτω από την επιστημονική ευθύνη και το μεράκι των πολυτι-

μων συνεργατών του Ν. Μ., του κ. Παν. Κόκκα και της αρχαιολόγου-νομισματολόγου κυρίας Γιόρκας Νικολάου. Το σώμα του έργου, δηλαδή τον κατάλογο των θησαυρών, πλαισιώνουν, εισαγωγικά και επιλογικά, κείμενα της διευθύντριας του Μουσείου κυρίας Δέσποινας Ευγενίδου, του κ. Κόκκα και του ιστορικού κ. Νίκου Καραπιδάκη, που παρέχουν στον αναγνώστη-χρήστη του βιβλίου επαρκή τεχνικά, πρα-

Ομιλία στο Νομισματικό Μουσείο (15-12-2005) στην εκδήλωση για την ετήσια παρουσίαση των δραστηριοτήτων του Μουσείου, που έγινε από την διευθύντρια κ. Δέσποινα Ευγενίδου.

γματολογικά και ιστορικά στοιχεία για τη χρησιμοποίησή του, την κατανόηση και την ένταξη του διαπραγματευόμενου αντικειμένου στο ιστορικό του πλαίσιο.

Τα νομισματικά ευρήματα, οι θησαυροί παρουσιάζονται χρονολογικά, με βάση τη χρονολογία απόκρυψής τους, μολοντί, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αυτό θέτει κάποια προβλήματα και πάντως είναι ένα συμβατικό όριο, το μόνο ίσως αποδεκτό σε μια χρονολογική ταξινόμηση ενός τέτοιου υλικού. Με αυτό, λοιπόν, το χρονολογικό κριτήριο οι νεώτεροι θησαυροί του Ν. Μ. καλύπτουν την περίοδο από το 1430 έως το 1917 και τα περιγραφόμενα ευρήματα μας παρουσιάζονται με τα απαραίτητα νομισματολογικά και αρχαιολογικά στοιχεία. Χρήσιμη είναι και η συνοπτική ταξινόμηση των θησαυρών κατά νομισματοκοπέιο και κατά χώρα, που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου, καθώς και ο πίνακας με όλες τις κοπές του άσπρου, του πλέον διαδεδομένου νομίσματος της περιόδου αυτής· αν μάλιστα υπήρχε κι ένα ευρετήριο των νομισμάτων απ' όπου θα προέκυπτε η συχνότητα με την οποία απαντώνται σε κάθε εύρημα, αυτό θα οδηγούσε σε ενδιαφέρουσες ιστορικού τύπου διατυπώσεις.

Ως εδώ καλά· όσο η παρουσίαση είχε να κάνει με τη μορφή, με τα εξωτερικά, τα εκδοτικά στοιχεία του βιβλίου και τη δομή, τα πράγματα ήταν απλά, εύκολα, όσο εύκολο είναι να μιλήσει κανείς για το παρουσιαστικό ενός ανθρώπου και όχι για το χαρακτήρα και την προσωπικότητά του.

Ας δοκιμάσουμε λοιπόν, να δούμε το βιβλίο εκ των έσω, όχι απλώς να το ξεφυλλίσουμε, να το ψάξουμε, να το χρησιμοποιήσουμε, και ίσως μέσα από αυτή την εξερεύνηση, στο τέλος του ταξιδιού, να διαπιστώσουμε ότι και τα πιο πεζά, τα πιο τεχνικά, τα πιο στεγνά έργα μπορεί να εκπέμπουν και άλλα μηνύματα, να κρύβουν κάποιους «θησαυρούς», αρκεί να ξέρει κανείς πώς να τους ψάξει.

Καταρχήν, έχει γεννηθεί σε όλους ίσως η εύλογη απορία, γιατί να ανατεθεί η παρουσίαση ενός τέτοιου βιβλίου σ' ένα ελά-

χιστα αρμόδιο, σ' ένα παράπλευρα αρμόδιο πρόσωπο, σ' έναν ιστορικό. Η απάντησής είναι ένα άλλο ερώτημα: Σε ποιούς απευθύνεται το νομισματικό αυτό corpus; Είναι πασιφανές ότι απευθύνεται κατεξοχήν σε αρχαιολόγους, νομισματολόγους και συλλέκτες ως καλό εργαλείο, οδηγητικό στις αρχαιολογικές ή νομισματολογικές τους απορίες και ταυτίσεις, καθώς μέσα από τις σελίδες του δίνεται, όπως είπαμε, με ακρίβεια η ταυτότητα κάθε νομίσματος της συλλογής· —οι θαυμάσιες, εξάλλου, φωτογραφίες πολλών νομισματικών τύπων που κοσμούν το βιβλίο, σε φυσικό μέγεθος εκτυπωμένες, βοηθούν ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση αυτή κι έχουν ρόλο ουσιαστικό και όχι απλά διακοσμητικό.

Η παρουσία μου όμως εδώ απόψε [η παρουσία μας καλύτερα, γιατί υπάρχουν κι άλλοι συνάδελφοι στην αίθουσα] δείχνει ότι το έργο απευθύνεται και στους ιστορικούς. Ας δούμε λοιπόν, τί ερεθίσματα προκαλεί ένα corpus νομισμάτων στην πνευματική σκευή ενός ιστορικού. Η σημασία ενός θησαυρού για τον ιστορικό, εκτός των άλλων, είναι συνάρτηση της ποικιλίας και της ποσότητας των νομισμάτων που τον αποτελούν· της ποσότητας είπαμε.

Τα 2, 3 ή 4 νομίσματα κάποιων από τα συμπεριλαμβανόμενα ευρήματα, αποτελούν θησαυρό; Σύμφωνα με τη βυζαντινή νομολογία ως θησαυρός ορίζεται «η αμνημόνευτος των χρημάτων απόθεσις, ήτις μη έχουσα δεσπότην του ευρίσκοντος γίνεται» ή αλλιώς ως «χρήματα αποτεθέντα παρά τινων, ηγνοημένα τω χρόνω». Με αυτή την εννοιολόγηση οι 86 καταγραφές νομισματικών συνόλων του εν λόγω corpus είναι θησαυροί, που το εύρος τους εκτείνεται από 2 μέχρι 17.043 τεμάχια.

Αν όμως ειλάβουμε το θησαυρό ως το αποτέλεσμα της συγκέντρωσης μιας ποσότητας νομισμάτων —μάλιστα των γερών, των ισχυρών νομισμάτων— και της απόσυρσής τους από την κυκλοφορία με σκοπό την αποθησαύριση, δηλαδή την απονομισματοποίησή τους, τότε στη συλλογή αυτή ένας μεγάλος αριθμός ευρημάτων δεν

ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά του θησαυρού μ' αυτή την έννοια.

Ας επεξεργαστούμε όμως πιο αναλυτικά κάποια στοιχεία του συντάγματός μας. Στον κατάλογο του Ν. Μ. καταγράφονται 33.522 νομίσματα, δηλαδή τεμάχια 3.256 τύποι, δηλαδή κοπές νομισμάτων, όχι διαφορετικές όμως —ας το προσέξουμε αυτό— καθώς αρκετούς νομισματικούς τύπους, από τους πιο κοινούς τους βρίσκουμε να επαναλαμβάνονται ως συστατικό στοιχείο περισσότερων του ενός από τα 86 ευρήματα του καταλόγου (εξ ου και η αναφορά προηγουμένως στην ανάγκη ύπαρξης ενός ευρετηρίου που θα αποσαφηνίζει τα πράγματα ως προς αυτό το σημείο).

Αν επιχειρήσουμε μια ταξινόμηση των θησαυρών ανάλογα με το μέγεθός τους, δηλαδή τον αριθμό των εμπεριεχομένων νομισμάτων, έχουμε την εξής εικόνα:

μέχρι 10 τεμάχια έχουν 10 από τα 86 ευρήματα του Μουσείου

μέχρι 20 τεμάχια έχουν 24 ευρήματα

μέχρι 30 τεμάχια έχουν 7 ευρήματα

μέχρι 40 τεμάχια έχουν 6 ευρήματα

μέχρι 50 τεμάχια έχουν 3 ευρήματα και

για να μη γίνει κουραστική η αναλυτική συνέχεια της κλιμάκωσης, ας σημειώσουμε ότι όσο το μέγεθος των θησαυρών μεγαλώνει, τόσο η πυκνότητά τους στο σύνολο της συλλογής μικραίνει: Δηλαδή, στη βαθμίδα από 100 μέχρι 200 τεμάχια έχουμε 11 θησαυρούς, από 200 μέχρι 1.000 επίσης 11 και από 1.000 μέχρι 3.000 μόνο 4, ενώ εκτός κλίμακας φυσικά μένει ο θησαυρός των 17.043 τεμαχίων (θα δούμε γι' αυτόν παρακάτω). Τελικώς, διαπιστώνουμε ότι η μεγάλη πύκνωση των ευρημάτων παρατηρείται στη βαθμίδα μέχρι 20 τεμάχια, ενώ το άνοιγμα της ψαλίδας ανάμεσα στους μικρότερους και τους μεγαλύτερους θησαυρούς είναι πολύ μεγάλο.

Ας προσπαθήσουμε για λίγο να φανταστούμε τη συγκρότηση ενός θησαυρού παίρνοντας ως παράδειγμα δύο ευρήματα από τον κατάλογο του Μουσείου, τον αριθ. 55 και τον αριθ. 79. Ο πρώτος από την Ελάτεια της Φθιώτιδας, βρέθηκε το 1962 σε

σπίτι μέσα σε ορειχάλκινο αγγείο και περιέχει 22 νομίσματα αποκλειστικά από τσεκίνια, όλα κοπές του 18ου αιώνα. Η παρουσία των χρυσών αυτών βενετσιάνικων νομισμάτων σε μια τουρκοκρατούμενη περιοχή, το μέγεθος του θησαυρού και ο τρόπος φύλαξής του, υποδεικνύουν μάλλον ότι ο κάτοχός τους τα συγκέντρωνε με μοναδικό σκοπό την αποθησαύριση και όχι την κυκλοφορία, την κατανάλωσή τους.

Ο δεύτερος θησαυρός από τα Σταμνά Μεσολογίου βρέθηκε το 1975 θαμμένος σε αγρό μέσα σε πήλινο αγγείο και αποτελείται από 189 τεμάχια, όλα ασημένια νομίσματα, τάλιρα διαφόρων τύπων και χωρών, κοπών από τα μέσα του 18ου έως τα μέσα του 19ου αι. Είναι εμφανές ότι κι εδώ έχουμε τη συνειδητή συγκρότηση ενός θησαυρού από τον κάτοχό του στο β' μισό του 19ου αι.

Διαφορετικοί όμως είναι οι λόγοι και ο τρόπος συγκρότησης ενός θησαυρού που αποτελείται από τρέχοντα και σε κυκλοφορία νομίσματα, τα οποία κάλλιστα θα μπορούσαν να επιτελέσουν τη νομισματική τους λειτουργία, να χρησιμοποιηθούν δηλαδή ως ανταλλακτικό ισότιμο αγαθών. Ένας επαγγελματίας, ένας εμπορεύμενος είναι φυσικό να βρίσκεται πάντα με ρευστό, να διαθέτει κεφάλαιο, καθώς αυτό είναι το μέσο για την άσκηση του επαγγέλματός του, του εμπορίου. Τέτοιου τύπου όμως χρηματικά αποθέματα, κατά κύριο λόγο δεν κρύβονται, δεν καταχωνιάζονται, όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις, απλώς φυλάσσονται με προορισμό την άμεση κατανάλωσή τους σε βιοποριστικές, επενδυτικές ή άλλες ανάγκες. Για λόγους ανωτέρας βίας κάποτε γίνονται θησαυροί. Ο θησαυρός από τις ανασκαφικές εργασίες στην Ακρόπολη (αρ. 30) στις αρχές του 20ού αι., που αποτελείται αποκλειστικά από 1.448 παράδες της περιόδου του Σουλεϊμάν Β' (τέλη 17ου αι.), είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα και μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι τα χρήματα αυτά ενδεχομένως προορίζονταν για τη μισθοδοσία της φρουράς.

Στην κατηγορία αυτή του καταναλωτικού χρηματικού αποθέματος ανήκει σαφώς και ο θησαυρός των 17.043 τεμαχίων (αρ. 19), που βρέθηκε μέσα σε αγγεία και πουγγιά στα ερείπια της παλιάς αγοράς της Έδεσσας: ακτσέδες διαφόρων κοπών του 17ου αιώνα στην πλειονότητά τους, και δευτερευόντως ραγουζέικα αργυρά νομίσματα της ίδιας περιόδου, είναι φανερό ότι χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες της αγοράς. Ή ο θησαυρός του Δομοκού (αρ. 75) με 97 αυστρογερμανικά νομίσματα από τα τέλη του 18ου και τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι. πιθανόν να σημαίνει ότι ανήκαν σε πρόσωπο του θεσσαλικού χώρου που διατηρούσε εμπορικές, οικονομικές σχέσεις με την κεντρική Ευρώπη.

Τη γεωγραφική διασπορά των θησαυρών μας δείχνει η περιοδολογική αποτύπωσή τους σε τέσσερις χάρτες, που δημοσιεύονται στην αρχή του βιβλίου και μας υποδεικνύουν πέρα από τη χρονική και την τοπική συγκέντρωση ή απουσία των ευρημάτων. Από εκεί θα διαπιστώσουμε την απόλυτη απουσία του επτανησιακού χώρου στη συνεισφορά θησαυρών, ελάχιστη της Κρήτης και των νησιών του Αιγαίου, και μεγάλη παρουσία του ηπειρωτικού όγκου της Ελλάδας (Στερεά, Θεσσαλία, Μακεδονία). Τυχαία όλα αυτά ή σημαίνουν κάτι; Ας μη σπεύσουμε να βγάλουμε συμπεράσματα. Είπαμε, εδώ διατυπώνουμε πρόχειρα κάποιες απορίες και σκέψεις ενός ιστορικού, που θα ξεφυλλίσει το βιβλίο, και οπωσδήποτε, ας έχουμε πάντα κατά νου ότι πρόκειται για μια νομισματική συλλογή, ασφαλώς τη μεγαλύτερη της περιόδου στον ελληνικό χώρο, αλλά όχι τη μοναδική, και μάλιστα συγκροτημένη σε μεγάλο βαθμό χάρη στην αυτόβουλη ιδιωτική συνεισφορά και εν μέρει στην αρχαιολογική έρευνα.

Για την ιστορική έρευνα πάντως ο τόπος ανεύρεσης ενός νομισματικού συνόλου, σε συνδυασμό με την ποικιλία και την ποσότητα των εμπεριεχομένων νομισμάτων αποτελεί ουσιαστικό συμπλήρωμα στην τεκμηρίωση ιστορικών υποθέσεων. Ένας

θησαυρός λ.χ. που προέρχεται από μια τουρκοκρατούμενη περιοχή του 18ου αι. και απαρτίζεται από σημαντικό αριθμό βενετσιάνικων ή άλλων ευρωπαϊκών νομισμάτων και τ' ανάπαλιν, υποδεικνύει ανθρώπινες μετακινήσεις και δίκτυα οικονομικά-εμπορικά που υπερβαίνουν τους οποιουσδήποτε γεωγραφικούς ή διοικητικούς περιορισμούς και ιδιαιτερότητες.

Ας έρθουμε τώρα στο χρόνο απόκρυψης των θησαυρών του συντάγματος του Ν. Μ., όπως αυτός ορίζεται από τους συντάκτες του: ως χρόνος απόκρυψης θεωρείται —συμβατικά είπαμε— η χρονολογία κοπής του νεώτερου από τα εμπεριεχόμενα νομίσματα. Θα έλεγα ότι ο χρόνος αυτός είναι απλώς το όριο *post quem* και τίποτα περισσότερο· μπορεί μάλιστα η χρονολογία αυτή να μην είναι καν το χρονικό τερματικό της συγκρότησης του θησαυρού, η οποία μπορεί να έχει ολοκληρωθεί αρκετά προγενέστερα από τον άγνωστό μας στην πραγματικότητα χρόνο ταφής, απόσυρσης του νομισματικού συνόλου. Εξαρτάται λοιπόν από τον τύπο του θησαυρού, όπως είπαμε προηγουμένως.

Στην κωδικοποίηση όμως των νομισματικών ευρημάτων σ' αυτό το *corpus* η σύμβαση αυτή είναι κατανοητή και αναγκαία προκειμένου να διευκολυνθεί η χρονολογική ταξινόμησή τους, και δεν θα έβλεπα άλλη πέρα από αυτή τη συμβατική λύση. (Η επιλογή της χρονολογίας κατάθεσης στο Μουσείο, που κάποτε μπορεί να ταυτίζεται με τη χρονολογία εύρεσης, θα αναστάτωνε την εσωτερική δομή του υλικού και σε τίποτα δεν θα βοηθούσε). Για τούτο, στο ιστορικό σκεπτικό μας το στοιχείο αυτό, του χρόνου απόκρυψης δηλαδή ενός θησαυρού, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη με επιφύλαξη και όχι άκριτα.

Ακόμα επισφαλέστερος όμως καθίσταται ο αναφερόμενος ως χρόνος απόκρυψης ενός νομισματικού ευρηματος, όταν αυτό αποτελείται από διάτρυτα νομίσματα, όπως είναι λ.χ. ο θησαυρός των 5 ταλίων Μ. Θηρεσίας από το Αλιβέρι της Καρυστίας (αρ. 48) ή ο θησαυρός των 12 χρυ-

σών οθωμανικών νομισμάτων του 19ου αι. από τη Θεσσαλονίκη (αρ. 85), και γι' αυτό σωστά σημειώνεται στον κατάλογο ως «απροσδιόριστος» ή «άγνωστος». Στις περιπτώσεις αυτές, καθώς τα νομίσματα χρησιμοποιήθηκαν για διακοσμητικούς λόγους σε γυναικείες (ή παιδικές) φορεσιές, ο χρόνος και η διάρκεια αυτής τους της χρήσης είναι πράγματι αδύνατο να προσδιοριστεί, γνωστού όντος ότι θα μπορούσε να συμβεί ή περίπου σύγχρονα ή πολύ κοντινά με την κυκλοφορία τους, ή ακόμη και πολύ μεταγενέστερα, όταν τα νομίσματα αυτά δεν βρισκόνταν πλέον χρονικά ή τοπικά σε χρήση.

Ως τελευταίο σημείο σχολιασμού θα αναφέρουμε το χρόνο και τις συνθήκες εύρεσης ενός θησαυρού. Και όσον αφορά στο χρόνο εύρεσης, ο οποίος στον κατάλογο δικαιολογημένα δεν υπάρχει ως ιδιαίτερη αναφορά, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συμπιπτει κατανάγκη με το χρόνο παράδοσής του στο Ν. Μ., ο οποίος αντίθετα αναφέρεται πάντα και επακριβώς. Ως προς τις συνθήκες εύρεσης, εξάλλου, στο μεγαλύτερο ποσοστό μας είναι άγνωστες, όπως σημειώνεται στο βιβλίο. Υπολόγισα λοιπόν, ότι στα 86 ευρήματα μόνο σε 32 περιπτώσεις, δηλαδή στο 37% δηλώνονται με σαφήνεια οι όροι ανεύρεσης του θησαυρού: 10 βρέθηκαν θαμμένοι κάτω από κτίσματα μέσα σε αγγεία (ή πουγγιά), 2 στη θάλασσα, 4 είναι αποτέλεσμα αρχαιολογικής ανασκαφής, 8 προέρχονται από διάνοιξη οδών ή εκσκαφή οικοπέδων, 3 βρέθηκαν σε περιβόλους μονών και 5 σε κτήματα κατά τις καλλιεργητικές εργασίες.

Πιο εύγλωττες, αλλά ασύγκριτα πιο σπάνιες σε σχέση με τις αρχαιολογικές, είναι οι κειμενικές μαρτυρίες σχετικά με τους όρους ανεύρεσης —και κάποτε έμμεσα απόκρυψης— θησαυρών, οι οποίες διασώζονται από παλαιότερους αιώνες. Αναφέρω δύο παραδείγματα από τον 18ο αιώνα: Σε τούρκικο έγγραφο του 1752 από τον Χάνδακα μαρτυρείται ότι λόγω θαλασσοταραχής κατέρρευσε η αποθήκη ενός Τούρκου, που ήταν κολλητή στο φρούριο κοντά στη

θαλάσσια Πύλη, και ανάμεσα στα οικοδομικά υλικά αποκαλύφθηκαν 245 αιγυπτιακά φλωριά κοπής 1703. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν το είδος των αποθησαυρισμένων νομισμάτων λέει πολλά στον αρχαιολόγο-νομισματολόγο, το ίδιο, καθώς και οι συνθήκες απόκρυψης αποκαλύπτουν πολλά στον ιστορικό. Χαρακτηριστικό κρυμμένου θησαυρού είναι και το επόμενο παράδειγμα: Όπως μαρτυρείται από έγγραφο του τέλους του 18ου αι., στο λιθόστρωτο της αυλής του σπιτιού των Δανδολαίων στο κάστρο της Μονεμβασίας, υπήρχε μια κρυψώνα σκεπασμένη με μαρμάρινη πλάκα, όπου οι ιδιοκτήτες είχαν κρύψει τα πολύτιμα αντικείμενά τους μαζί και πολλά νομίσματα.

Οι κάθε είδους κυνηγοί θησαυρών, η συστηματική αρχαιολογική έρευνα, οι τυχαίες αποκαλύψεις ως συνέπειες καταστροφών (πλημμυρών, πυρκαϊών λ.χ.) ή οι ανευρέσεις στο στάδιο γεωργικών ή οικοδομικών εργασιών, όλο και θα φέρνουν στην επιφάνεια κάποιους μικρούς ή μεγάλους, συμβατικούς ή πραγματικούς θησαυρούς. Η αξία ενός τέτοιου υλικού για την ιστορική έρευνα είναι αναμφισβήτητη σημαντική —πάντα βέβαια συμπληρωματική— γιατί μαζί με άλλου τύπου τεκμηριωτικά δεδομένα συμβάλλει στη διεύρυνση της γνώσης μας γύρω από θέματα διακίνησης ανθρώπων και αγαθών —οι δρόμοι του εμπορίου— ζητήματα δημοσιονομικά, θέματα λειτουργίας των τοπικών περιφερειακών ή «εθνικών» αγορών, των πανηγυριών, κι ακόμη γιατί οι νομισματικοί θησαυροί μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε νοοτροπίες και κοινωνικές συμπεριφορές εξαιτίας ακριβώς της απονομισματοποίησής τους.

Η βεβαιότητα των ανθρώπων για κρυμμένους —κυρίως σε ιερούς τόπους— θησαυρούς δεν είναι μόνο σύμπτωμα των νεωτέρων χρόνων· είναι φαινόμενο παμπάλαιο και συνοδεύεται από μανιώδη θησαυροθηρία: η κατάληψη από τους Τούρκους του ναού του Αγ. Φιλίππου στην Τραπεζούντα στα μέσα του 17ου αι. συνοδεύτηκε από

βανδαλισμούς και λεηλασίες, καθώς οι κατακτητές:

ετζάκισαν και τους σταυρούς,
επήραν τα χαρτιά·
πολλοί τον τόπον σκάλιζαν
να βρίσκωσι φλωρία».

Μπαίνω στον πειρασμό εδώ να αναφέρω κι ένα σύγχρονο ευτράπελο παράδειγμα, που δείχνει πως, ακόμη και στις μέρες μας, η μυθολογία —ή μήπως δεν είναι;— για κρυμμένους θησαυρούς καλά κρατεί.

Σύμφωνα με δημοσίευμα πρωινής εφημερίδας, τις δημοτικές αρχές της Αθήνας απασχόλησε πρόσφατα το θέμα αντιμετώπισης των παλαιών, ετοιμόρροπων, ιδιοκτητών κτηρίων της πόλης, και αν θα έπρεπε οι υπηρεσίες να παρεμβαίνουν αυτεπάγγελτα και να τα κατεδαφίζουν ως επικίνδυνα για τη δημόσια ασφάλεια. Στη συνεδρίαση, λοιπόν, της αρμόδιας επιτροπής, εκτός από τις άλλες ενστάσεις που ακούστηκαν, με απόλυτη σοβαρότητα, εκφράστηκε από δημόσιο λειτουργό και η ακόλουθη ένσταση: «Δεν γίνεται να γκρεμί-

σουμε ένα ετοιμόρροπο κτήριο, το οποίο χαρακτηρίζεται από ασαφές ιδιοκτησιακό καθεστώς, διότι μπορεί μετά να έλθει κάποιος από τους ιδιοκτήτες και να ισχυριστεί ότι κάπου στα ντουβάρια υπήρχε κρυμμένος θησαυρός. Και τότε τι κάνουμε;».

Για να ξαναγυρίσουμε όμως στο βιβλίο και να κλείσουμε: Με τα λίγα αυτά ενδεικτικά παραδείγματα, που σταχυολόγησα από το corpus, προσπάθησα να δείξω την επιστημονική αξία του βιβλίου: όχι μόνο ως σύνολο η νομισματική συλλογή των νεώτερων χρόνων του Μουσείου συμβάλλει στον ιστορικό στοχασμό, αλλά και καθένας σχεδόν ξεχωριστά από τους 86 θησαυρούς θέτει από μόνος του απλά ή συνθετότερα ερωτήματα ή απαντάει σε ευρύτερα ζητούμενα υπηρετώντας έτσι επικουρικά αλλά όχι περιθωριακά την ιστορική επιστήμη.

Με δυο λόγια το «Σύνταγμα των Θησαυρών των νεωτέρων χρόνων» του Νομισματικού Μουσείου, είναι ένα ευπαρουσίαστο, καλοστημένο και πολλαπλά χρήσιμο έργο.

ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ

Αναστασία Παπαδία-Λάλα, Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος - 18ος αι.). Μια συνθετική προσέγγιση, Βενετία, Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας - Άρ. 24, 2004, 80, 649 σ.

Η περίοδος της βενετοκρατίας ευτύχησε, με το βιβλίο που παρουσιάζεται εδώ, να αποκτήσει ένα ώριμο, στιβαρό, συνθετικό έργο αναφοράς σε θέματα που, όπως δηλώνεται με σαφήνεια στον τίτλο, αφορούν στο θεσμό των αστικών κοινοτήτων στον υπό βενετική κυριαρχία ελληνικό χώρο, από τον 13ο ως τον 18ο αιώνα. Εντούτοις, όπως θα γίνει αμέσως κατανοητό, το βιβλίο, καρπός ώριμης, συστηματικής, πολύχρονης έρευνας της έγκριτης ιστορικού, φωτίζει πολλαπλές πλευρές της ιστορίας της περιόδου, έτσι ώστε σύντομα θα ανα-

δειχθεί σε βιβλίο αναφοράς για την περίοδο. Η βενετοκρατία, όπως άλλωστε και η τουρκοκρατία, γνώρισαν τα τελευταία 25 χρόνια εξαιρετική ανταπόκριση στο ερευνητικό πεδίο και οι μελετητές της μας πλούτισαν με απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν στην πολιτική, αλλά κυρίως στην πολιτιστική, κοινωνική, οικονομική ζωή κρατούντων και διοικουμένων. Η έρευνα στα κρατικά βενετικά αλλά και στα τοπικά αρχεία συνεχίζεται με διαρκή εμπλουτισμό των θεματικών ενοτήτων, και σ' αυτό έχει συμβάλει η συγγραφέας με πολλές